

Vor Frue benediktinernonnekloster i Randers

Af Hans Mikkelsen

1. Indledning

Før de arkæologiske undersøgelser af Vor Frue benediktinernonnekloster i Randers i 1988 var kendskabet til klosteret yderst beskedent. I anden tredjedel af 1100-tallet nævnes nonnen Thrugundis, og hun boede sandsynligvis på klosteret.¹ Derefter er de skriftlige kilder næsten tavse om klostret i en periode på ca. 250 år, indtil bisp Ulrik Stygge, Århus i 1428 anbefalede at nedlægge klosteret.² I 1451 blev Vor Frue kloster officielt nedlagt, og paven bad samme år bisp Jens Iversen Lange, Århus om at bekræfte Mariager klostres overtagelse.³

I 1905 undersøgte arkitekt F. Uldall velbevarede rester fra Sct. Peder sognekirke i Randers.⁴ Trods kirkens placering umiddelbart nord for det nuværende Rådhus Torv – i hvis nærhed klosteret formodedes at befinde sig – blev kirken ikke i første omgang sat i forbindelse med Vor Frue benediktinernonnekloster. Klosterets kirke var nemlig indviet til Vor Frue, og da det samme var gældende for den nærved liggende kirke til gråbrødre klosteret havde denne forvirring bevirket, at først i 1938 blev det fastslået, at Sct. Peder sognekirke og Vor Frue klosterkirke var én og samme kirke.⁵ Således var Sct. Peder sognekirke samtidig klosterkirke for nonnernes kloster.

I 1988 fik Kulturhistorisk Museum, Randers mulighed for at foretage en arkæologisk undersøgelse

af dele af Vor Frue kloster, og allerede året efter blev der igen gravet på klostertomten.⁶ Undersøgelserne koncentrerede sig om den vestlige del af nordfløjen, og desuden registreredes betydelige rester af de omkringliggende økonomibygninger, en betydelig del af en tilhørende kirkegård, mens rester af vestfløjen blev påtruffet i to tilfælde. Jagttagelser og registreringer er forsøgt sammentegnet til en samlet plan for Vor Frue kloster (fig. 1).

Udgravningen i 1988 omfattede størsteparten af den undersøgte bebyggelse, og en faseopdeling af dette materiale har vist, at Vor Frue kloster tilsyneladende har været under konstant ombygning. Da disse resultater tidligere er præsenteret,⁷ skal kun hovedtrækkene vises her.

Der registreredes ca. 160 mønter fra middelalderen, hvoraf indtil videre 78 er bestemt og placeret i 1988-udgravningens faser. I denne fremlæggelse henvises til den allerede foretagne gennemgang af møntmaterialet.⁸ Møntdateringen af de 7 faser i klosterets funktionstid er ikke uden problemer, men da der ikke synes at være dukket afgørende nyt op, fastholdes den hidtidige datering. Dog angives dateringen af fase 5-7 denne gang mere præcist end tidligere. Den endelige datering af faserne og især den – i flere henseende – vigtige fase 3 må vente til samtlige fund er bearbejdet.

Det omfattende genstandsmateriale er endnu

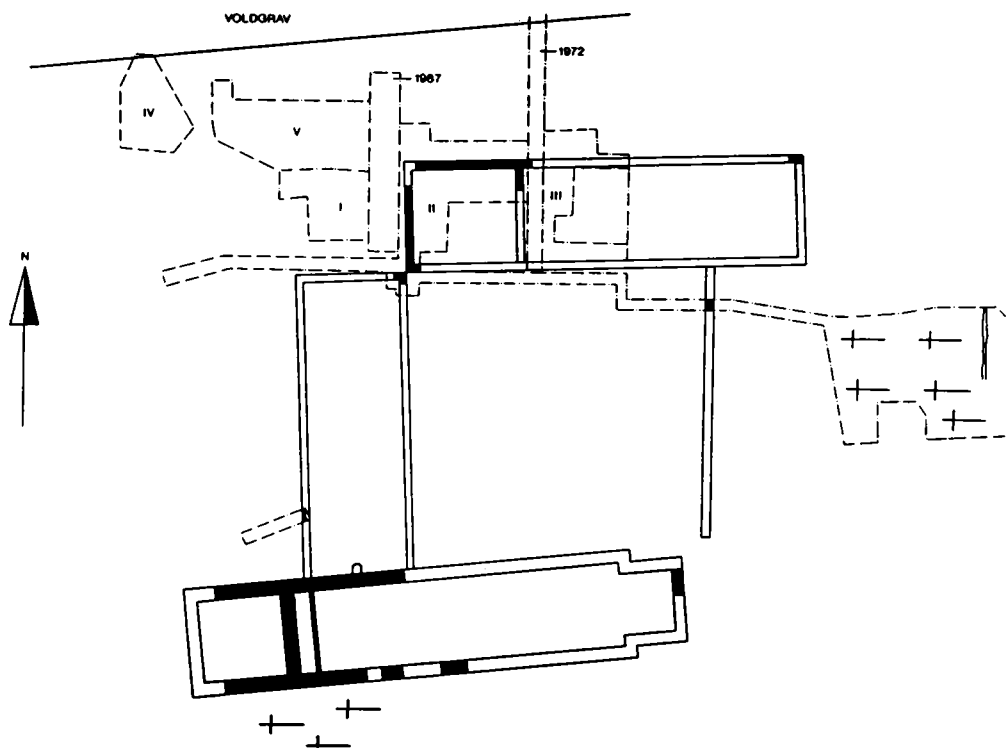

Fig. 1. De mørke partier viser de registrerede dele af Sct. Peder kirke og Vor Frue kloster. Syd for Sct. Peder kirke på det nuværende Rådhus Torv er tidligere registreret mange begravelser, og i 1989 udgravedes dele af en anden kirkegård øst for klosteret. Den arkæologiske undersøgelse blev opdelt i Felt I-V. De to ikke-undersøgte dele i Felt II og III var allerede bortgravet af to kældre.

ikke bearbejdet,⁹ men alligevel vil de opsamlede genstande fra diverse bygninger blive omtalt for slutelig måske at kunne bestemme eller muligvis blot antyde funktionen af de registrerede bygninger.

2. Klosterets 7 aktivitetsfaser

Fase 1

Før anlæggelse af klosteret blev hele området i fase 1 afgravet og udjævnet, hvorefter ca. 1/2 meter sandet fyld blev påført. Da det ikke lykkedes at påvise spor efter fundamentsgrøfter, og da de påfyldte lag samtidig synes at stige op mod fundamenterne i nordfløjen, er det nærliggende at antage, at kam-

pestensfundamenter og påfyldning blev udlagt på samme tid.

Datering: 1100-tallet.

Fase 2

I fase 2 opførtes nordfløjen i munkesten i regelmæssigt munkeforbandt, flere steder med et rulskifte nederst for at udligne niveauforskelle i sokkelhøjden (fig. 2). Udvendig var muren opbygget på en sokkel af tilhugne kvadre; soklen var kun bevaret i nordfløjens vest- og sydmur. Nordfløjen var 11 meter bred og mod vest opdelt i et kvadratisk rum, Bygning 1, som var adskilt fra fløjens øvrige del,

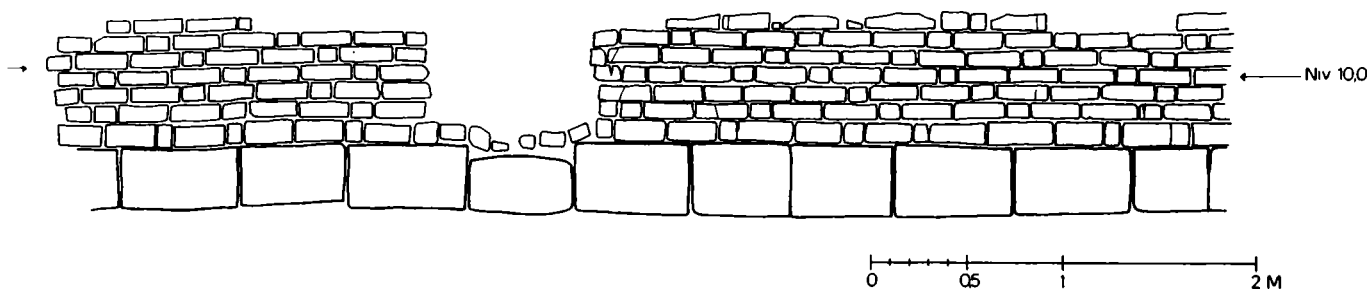

Fig. 2. Vestenden af klosterets nordfløj, opført i munkesten i regelmæssigt munkeforbandt. Nederst den tilhugne kvadersokkel med rulskifte. Døren i muren blev indsat i fase 5, hvor murstykket nord for døren blev ombygget.

Bygning 2, ved en munkestensmur på et kampestensfundament (fig. 3).¹⁰

I nordfløjens ydermure registreredes tre måske fire døre, som fordelte sig med to i nordmuren og én i henholdsvis vest- og sydmur.

Datering: 1100-tallet.

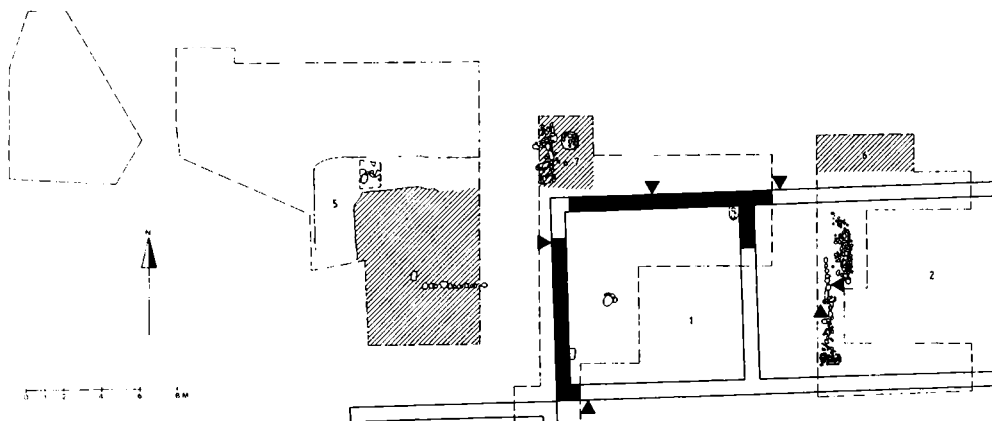
Fase 3

I dette tidsrum blev nordfløjen taget i brug. I Bygning 1 registreredes ca. 20 mindre stolpehuller og dele af et antal gulvlag, hvori opsamledes en Valde-

mar I mønt. Måske stammer stolpehullerne fra stilladser eller lign. i forbindelse med færdiggørelsen af bygningen, og tilsyneladende blev Bygning 1 først inddelt i mindre rum i fase 4. Som det senere skal vises ved gennemgang af genstandsmaterialet, synes bygningen i fase 3 at være blevet anvendt til metalstøberi.

Bygning 2 blev opdelt af en nord-sydgående og en øst-vestgående skillevæg, med et tilhørende lergulv og en samtidig stenbrolægning mod nord, samt måske to ovenpå hinanden liggende stenbrolægning-

Fig. 3. Klosterets nordfløj blev opført i fase 2 og taget i brug i fase 3. I Bygning 1 blev støbt kobber- og blygenstande, mens klosterets køkken blev indrettet i Bygning 2. Pilene angiver døre. Af Bygning 5, 6 og 7 undersøgtes de skraverede områder.

ger mod syd. Begge skillevægge synes at indeholde spor efter døråbninger. I gulvlagene opsamledes en Valdemar I mønt.

Vest for Bygning 1 udgravedes dele af en fundamentsgrøft – med flere sten bevaret – med et tilhørende lergulvlag og en formodet skillevæg, hvoraf stensylden var bevaret, Bygning 5. Umiddelbart nord for denne bygning registreredes mørtel og teglsten, og på lergulvet fjernedes dele af en munkestensmur. Det er derfor nærliggende at antage, at Bygning 5 var opført i munkesten, selv om de nævnte bygningsrester kan stamme fra andre bygninger.

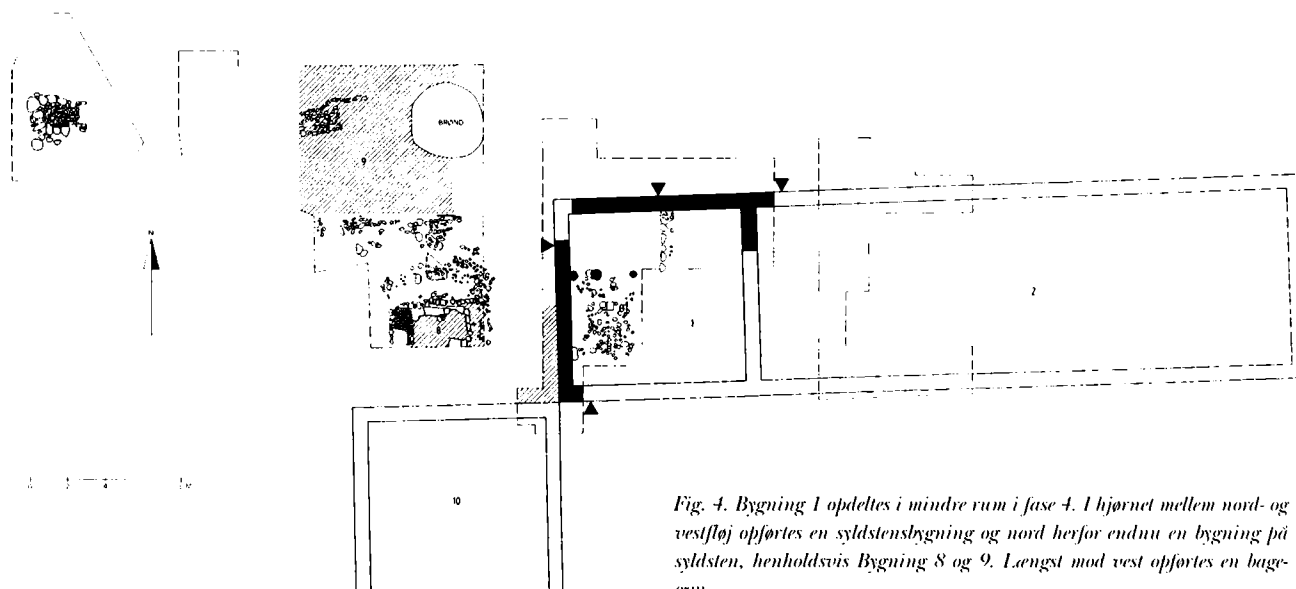
Umiddelbart nord for Bygning 1 registreredes i et mindre felt gulvlag med skillevæg, ildsted dækket af aske og en nedgravet stensat ovn, Bygning 7. Heri opsamledes en Svend Grathe mønt og en Valdemar I mønt.

Umiddelbart nord for Bygning 2 maskinafgravedes et mindre område, hvorved fremkom flere lerlag, men ingen sikre bygningskonstruktioner; dog antages lerlagene at stamme fra en konstruktion; Bygning 6.

Datering: ca. 1175 – ca. 1260

Fase 4

I Bygning 1 udjævnedes overfladen i fase 4 og et – mod syd op til 40 cm tykt – kalklag blev udlagt for at udligne niveauforskelle. Derefter opdeltes bygningen i en østlig og vestlig del, adskilt af en mur båret af en sokkel med to rækker sten, umiddelbart øst for døråbningen i nordmuren (fig. 4). Sandsynligvis opdeltes det vestlige rum yderligere af en øst-vest gående skillevæg, registreret i form af tre stolpehuller. Det sydlige rum var brolagt og heri sås flere munke-

Fig. 4. Bygning 1 opdeltes i mindre rum i fase 4. I hjørnet mellem nord- og vestfløj opførtes en syldstensbygning og nord herfor endnu en bygning på syldsten, henholdsvis Bygning 8 og 9. Længst mod vest opførtes en bageovn.

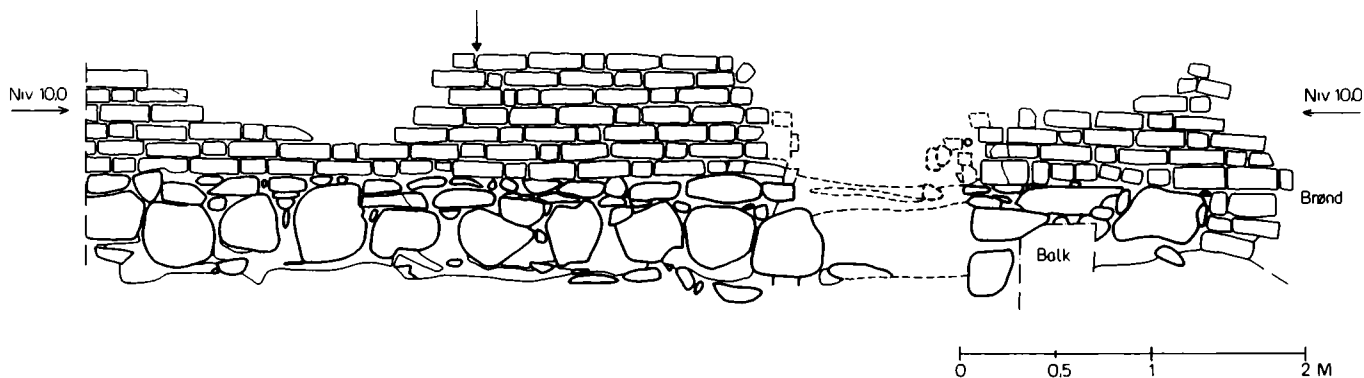

Fig. 5. Indvendig side af vestmur i klosterets nordfløj, Bygning 1. Nederst ses en sokkel af natursten lagt i mørtel. Pilen viser en reparationslinie, som stammer fra ombygningen i fase 5, hvor døren blev flyttet til den nuværende placering.

og natursten på en række, som måske dannede endnu en skillevæg parallel med den vestlige ydermur. Bygning 1 synes således at være opdelt i fire rum, hvoraf store dele af de tre var bevaret.

I området vest for Bygning 1 opførtes Bygning 8, som var en syldstensbygning med lergulv, og med en stenbrolægning i bygningens vestende. Lerlagene kunne følges ind til henholdsvis nordmuren i vestfløjen og vestmuren i nordfløjen, begge steder udlagt ved underkant af sokkel. Gulvniveauet i Bygning 8 blev hævet med et mørtellag, som strakte sig uden for både nord- og vestsiden af bygningen.

Nord for Bygning 8 lå dele af en samtidig, stenbrolagt flade, som også var sammenhørende med den nordfor liggende Bygning 9. Herfra registreres dele af sydmurens syldsten, lergulv og en ovn bestående af stenbund med flere ovenpå hinanden liggende, gennembrændte lerlag. Vest herfor opsamledes store mængder af brændt materiale, som formodes at være udsmid fra endnu en ovn vestligst på området.

Datering: ca. 1260 – ca. 1330

Fase 5

Aktiviteterne i fase 5 koncentreredes i Bygning 1. Af ikke dokumenterede årsager blev den nordlige halvdel af vestmuren i nordfløjen bygget om (fig. 5), samtidig med at døren i muren flyttedes fra den oprindelige plads mod nord til midt i muren (fig. 6). I selve døråbningen var opbygget et dørtrin af munkesten; inden for døren lå en mindre brolægning, mens det udvendige dørtrin viste sig at være en genanvendt, romansk vinduesoverligger.

Inde i Bygning 1 registreredes kun mindre dele af lergulve og brolægninger, mens en ny øst-vest gående skillevæg gav sig til kende i form af tre stolpehuller. Den nye skillevæg synes at være til stede i hele bygningens længde – selv om skillevæggen fra fase 4 muligvis stadig var i brug.

Tæt øst for den nord-syd gående skillevæg sås en mindre stenbrolægning, som muligvis antyder en døråbning hér i skillevæggen.

I det undersøgte område er i denne fase ikke registreret byggeaktiviteter, hvorimod de to bygninger vest for nordfløjen, Bygning 8 og 9, blev nedrevet.

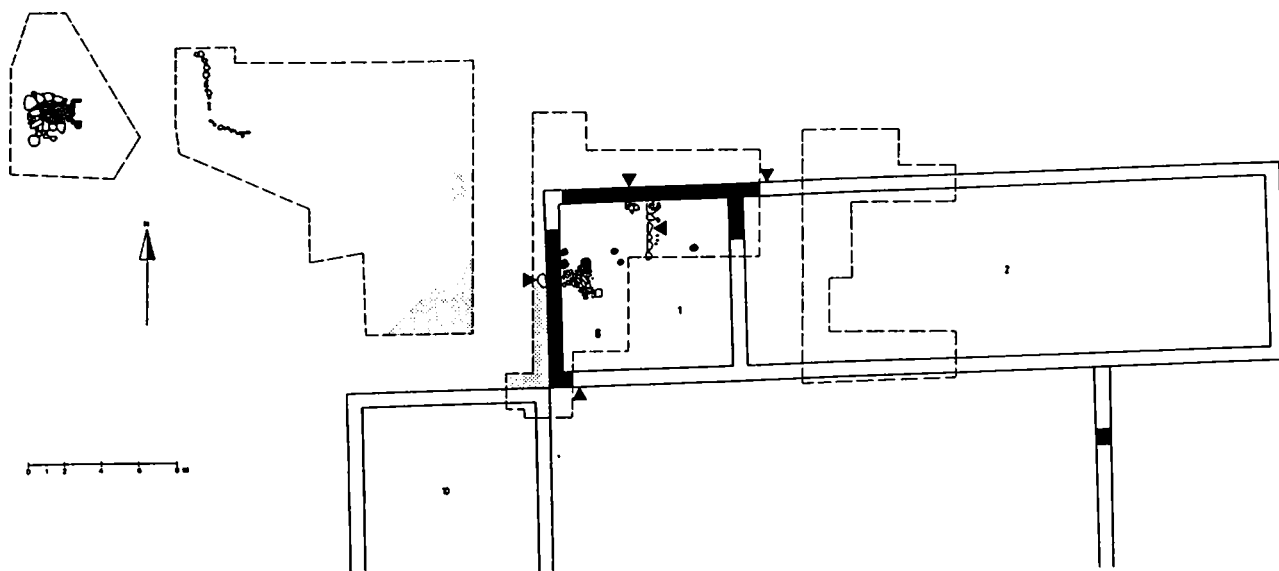

Fig. 6. Det nordvestlige hjørne i Bygning 1 blev ombygget i fase 5 og døren i vestmuren flyttedes. De omtalte affaldsområder vest for nordfløjen er skraveret.

Hvornår Bygning 6 og 7 forsvandt er usikkert, men på dette tidspunkt er de utvivlsomt fjernet.

At klosteret stadig var i brug og sandsynligvis fungerede normalt synes de mange opsamlede genstande vest for nordfløjen at vise. Dette område indeholdt i denne periode utvivlsomt klosterets affaldsområde.

Datering: ca. 1330 – ca. 1375

Fase 6

I fase 6 registreredes flere brændte stykker træ omgivet af et meget trækulsholdigt lag nord for den omtalte skillevej i fase 5. Hvis der er tale om rester fra en brand i nordfløjen synes skaden at have været begrænset til fløjens nordvestlige rum. Rumopdelingen fra fase 5 synes også at fungere i denne fase,

hvor forandringerne nok engang ses i området vest for nordfløjen (fig. 7).

Fra døren i vestmuren anlagdes en ca. 2 meter bred, stenbrolagt vej, som fortsatte mod nordvest til en formodet – nyanlagt – ovn i form af en munkestenflade, som antagelig har været kantforstærket med natursten. Selv om vejen ikke kunne dokumenteres vest for ovnen, har vejen sandsynligvis fortsat til en større stenkonstruktion endnu længere mod vest (fig. 8). Konstruktionen, som var delvist nedgravet

Fig. 8. I fase 6 blev der for enden af den stenbrolagte vej opført en stenkonstruktion på 3x3 meter, delvist nedgravet og med en udvendig lørføring. Her er vist et snit gennem tørreanlægget og den ældre, underliggende ovn, set fra øst. Over ovenns venstre indfyrringsfals ses indfyrringen til tørreanlægget.

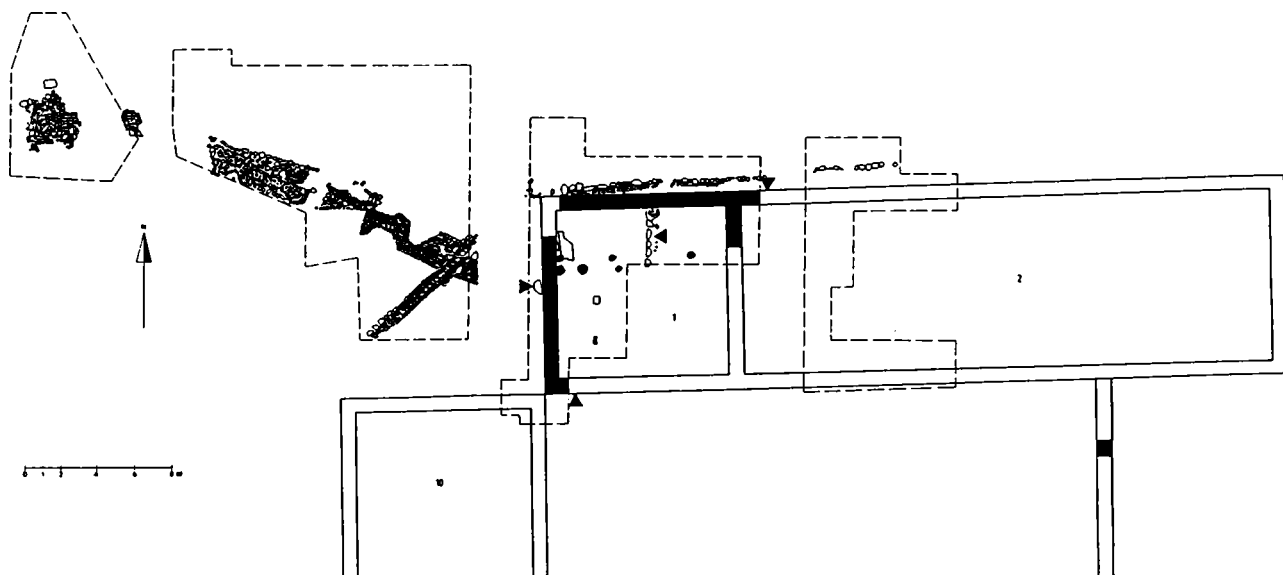
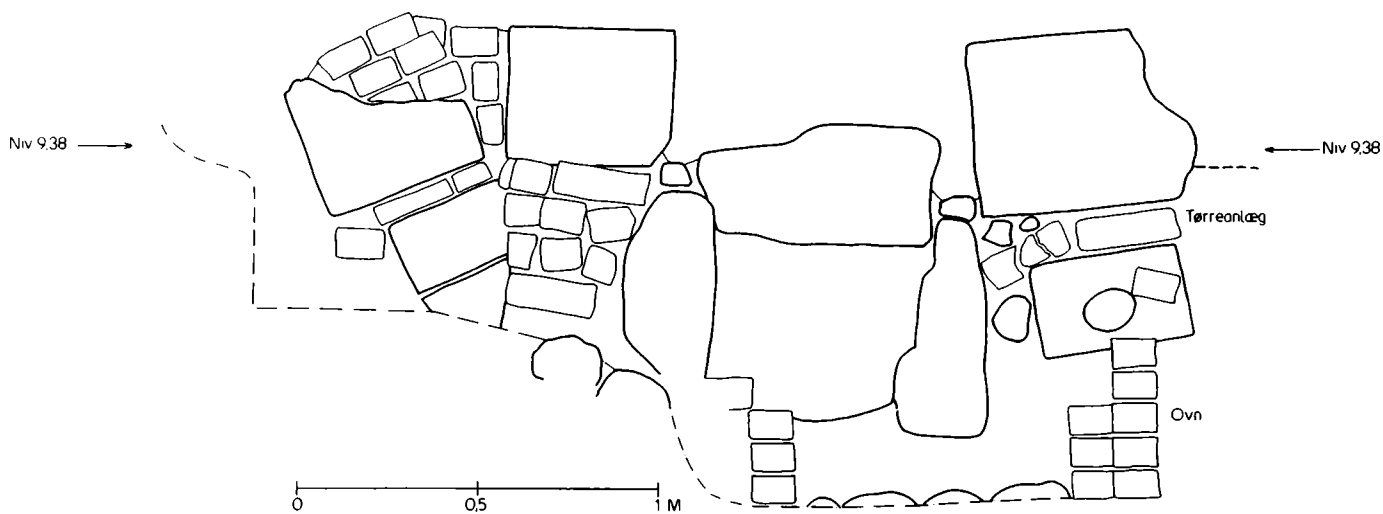

Fig. 7. Vest for nordfløjen blev i fase 6 anlagt en 2 meter bred vej, som førte hen til et tørreanlæg, ca. 30 meter nordvest for klosteret. Vejen krydsedes af en brolagt sti, som fortsatte nord om nordfløjen.

og havde en udvendig lerforing, var opbygget af natursten – heraf enkelte kvadre – og en del munkesten. Anlægget, som var placeret oven på ovnen fra fase 5, var bygget op omkring fire hjørnepiller, og mellemrummene udfyldt med en blanding af natur- og teglsten.

Manglen af en ovenpå liggende bygning synes at udelukke funktioner som badstue og hypocaust, mens en ikke-varmepåvirket, indvendig lerforing taler for en mindre, varmekrævende funktion. Måske til tørring af hør, eller en maltkølle til tørring af korn.

Endelig bør det nævnes, at den omtalte ovn i fase 5 og anlægget hér i fase 6 ikke med sikkerhed kan henføres til de nævnte faser. Således var ovnen i fase 5 anlagt på den – formodet – oprindelige overflade, og kan derfor med nogen ret tilskrives en ældre fase, selv om et områdes ældste konstruktion ikke nødvendigvis tilhører et anlægs ældste fase. Modsat kunne de store mængder af brændt materiale omtalt i fase 4 vestligst på klostret, måske med nogen ret tilskrives maltkøllen, som må formodes at have forbrugt større mængder af brænde end den underliggende ovn.

Datering: ca. 1375 – ca. 1400

Fase 7

Brændt ler og et tykt lag af trækul nederst i fase 7 i Bygning 1 og 2 taler for, at disse bygninger i fasens start blev hærget af en brand. Efter den efterfølgende oprydning udlagdes et kraftigt lerlag, som langs nord- og østmur i Bygning 1 flere steder var 20cm tykt, mens lagets tykkelse umiddelbart øst for skillemuren mellem Bygning 1 og 2 blev målt til 40cm (fig. 9).

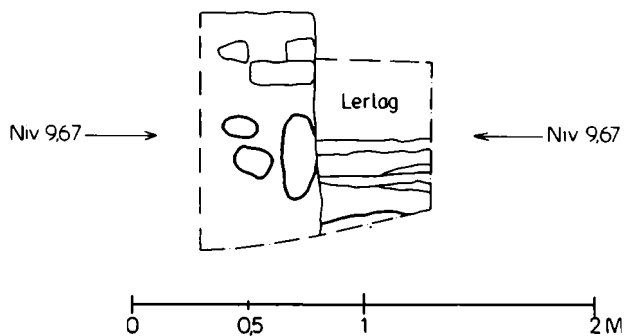

Fig. 9. Snit ved skillemur mellem Bygning 1 og 2 i klosterets nordfløj, set fra syd. Unideltbart under det op til 40cm tykke lerlag i Bygning 2 ses brandlaget fra fase 7.

Det kraftige lerlag dækkede den nord-syd gående skillevæg i Bygning 1, hvorfor denne rumopdeling ophørte i denne fase. Det kan ikke afgøres i hvilket omfang bygningen fortsat var i brug, da det omtalte tykke lerlag var fasens yngste, større, sammenhængende – registrerede – lag.

Datering: ca. 1400 – ?

3. Funktionsbestemmelse af bygningerne på Vor Frue kloster

Som allerede nævnt er genstandsmaterialet endnu ikke færdig bearbejdet, så resultaterne er kun foreløbige. Desuden må det påpeges at en funktionsbestemmelse ud fra genstande beror på forskelle i materialet. Et givet antal genstande af en bestemt type kan ikke nødvendigvis påvise en bestemt funktion, hvorimod der må fokuseres på hvorledes genstandstyperne fordeler sig relativt i de enkelte faser og bygninger.

Principielt har genstande opsamlet på gulvlag størst udsagnskraft, men dette materiale er ret spar-

somt hvad angår genstande som kan bestemme rummets funktion. Derfor må det overvejes om genstande opsamlet i nærheden af en given bygning kan anvendes i denne sammenhæng, eller om klosterlagene prægedes af store omgravninger i middelalderen med transport af jord og genstande til følge.

Generelt bærer gulvlagene ikke præg af forstyrrelser, selv om forholdene i Bygning 1 i fase 3 tilsyneladende er noget uklare.¹¹ Ligeledes synes lagene omkring bygningerne ikke væsentligt omgravet, bortset fra området umiddelbart nord for Bygning 1, hvor lagene fra fase 4 og 5 i forbindelse med anlæggelse af den omtalte stenbrolagte sti i fase 6 kan være blevet gennemgravet. Det forekommer derfor ikke uforsvarligt at medtage genstande, som ikke nødvendigvis ligger på gulvlag i selve bygningen.

I Felt I findes bebyggelse i fase 3 og 4, mens fase 5 og 7 indeholder meget store mængder af affald. Den mellemliggende fase 6 er præget af anlæggelse af den stenbrolagte vej til tørreanlægget, og den stenbrolagte sti rundt om nordfløjen.

Umiddelbart synes den største forskel på huslag og affaldslag at bestå i antallet af genstande, da de samme genstandstyper ofte findes både i hus- og affaldslag. Dette forhold gør det relevant at overveje, i hvor høj grad fundene fra affaldslagene bør medtages for på denne måde at kunne definere forskellige funktioner i fasen, uden nødvendigvis med sikkerhed at kunne fastslå i hvilken bygning den enkelte funktion hører hjemme.

Hvis ikke den enkelte bygning kan funktionsbestemmes, er det måske muligt at bestemme de vigtigste funktioner i en given fase, ved at sammenstille samtlige fund fra hver fase.

Som omtalt er genstandsmaterialet endnu ikke færdig bearbejdet, så enkelte grupper er ikke medta-

get, da deres funktion stadig er uvis. Dette gælder en gruppe på 14 stykker formodet værktøj, som indtil videre ikke har kunnet funktionsbestemmes. Den store mængde af opsamlede søm er ikke medtalt i denne sammenhæng, da de ikke bidrager til at funktionsbestemme de forskellige rum.

I de tilfælde hvor det lykkes at definere forskellige funktioner ud fra fund opsamlet enten i gulvlag eller i affaldslag står stadig tilbage at afgøre om funktionerne kan tillægges nonnerne eller de på klosteret ansatte. Samme problemstilling gør sig gældende, når det gælder personlige ejendele, idet det kan være meget vanskeligt at afgøre om genstanden tilhører en nonne eller en af de øvrige på klosteret.

I Bygning 1 i Felt II blev de opsamlede genstande relateret til enten bygningens østlige, nordlige eller sydlige del, opdelt efter de registrerede skillerum i f.eks. fase 4. Denne opdeling blev valgt, fordi den ved bearbejdningen ville give mulighed for at dokumentere forskellige funktioner i de enkelte rum; ikke mindst i faserne 4-6, hvor bygningen er rumopdelt. I de tilfælde hvor genstandene lå vestligst i bygningen – både nord og syd for en etableret balk – er genstandene henført til bygningens vestlige del.

Fase 1 og 2

I disse faser registreredes ingen gulvlag, og egentlig bebyggelseslag var der næppe tale om. Det lykkedes at opsamle enkelte genstande, så som tre dele til beslag, en lyster til fiskeri, tre dele til bronzeplader, en jernstang, en del af en dobbeltkam, et spyd og fire dele til tagpander.

Da området som nævnt var udsat for store forandringer i form af omflytning af store sand- og jordmængder, kan genstandene muligvis ikke sige noget om aktiviteter på området. Især ikke i fase 1, hvor de

store mængder af sandet jord var tilført fra et ukendt sted, men måske kan genstandene ved en anden lejlighed anvendes til at datere de to faser.

Fase 3.

Bygning 1, Felt II, se fig. 3.

Bortset fra mere sædvanlige fund som tre dele af nåle, to dele af hvæssesten, to dele af munkesten og tre mønter opsamledes et stort antal genstande, som stammede fra en eller anden form for støberi. Desværre registreredes intet fra f.eks. en smeltedigel eller dele af lerkopper fra støbeforme. Alligevel må de store mængder af støbeaffald vidne om støbearbejde i Bygning 1 i denne fase. I alt opsamledes 87 kobberdråber, som fordeler sig med 10 i vest, 9 i nord og 68 i syd. Langt fra alle erkendte dråber opsamledes, da der ofte var tale om et stort antal af små dråber, hvorfor kun de største er medtaget. Fra de samme lag opsamledes mange kobberklumper, ialt 107, som ligeledes synes at stamme fra støbning, selv om der næppe var tale om slagger. De fordelte sig med fire i vest, 28 i nord og 75 i syd, mens de 42 blydele/blyslagger placerede sig med to i vest, 26 i nord, 13 i syd og en i øst. Hertil kommer to blylodder i vest.

En gennemgang af fundenes placering i fasen viser, at langt den overvejende del af fundene blev fundet i fasens yngste del. Af disse fund stammede 2/3 fra bygningens nordvestlige del, 1/4 fra bygningens sydlige del, mens de resterende lå i bygningens vestlige del. Mod øst har Bygning 1 næppe indeholdt nogen form for støbearbejde.

Bortset fra de to blylodder kan fundene ikke med sikkerhed afgøre formålet med støberiet. Måske var nogle af klosterets stenbyggede huse fra start af tænket med et kobbertag, og affaldet kan stamme fra denne arbejdsproces. Blandt blydelene ses flere dele

fra vinduessprosser, og sammenholdt med de samme lags 86 stykker glas – hovedsagelig vinduesglas – fordelt med 14 i nord og 72 i syd kunne man forestille sig, at klosterets glasvinduer blev monteret her i vestenden af nordfløjen.

Bygning 2, Felt III, se fig. 3.

Her opsamledes kun ganske få fund, som til gengæld vidner om mere huslige gøremål end i Bygning 1. Her registreredes et stk. af følgende: dragtmål, kniv, blylod, lås, nøgle, mønt, ring og ske, mens dele af to håndkværne, fiskeben og fiskeskæl og kornkerner sammenholdt med mængden af brændt materiale på lergulvene kunne tyde på, at køkkenfunktionen fandtes i Bygning 2. Desværre var de efterfølgende faser 4-6 bortgravet netop her, så køkkenets indretning kan ikke yderligere uddybes. I fase 7 var sporene ganske få, ligesom de opsamlede genstande i form af bl.a. en hvæssesten og en kniv næppe kan bidrage med flere oplysninger om klosterets køkken.

Bygning 5, Felt I, se fig. 3.

I denne bygning fandtes en af udgravningens to bageplader af skifer og udgravningens to vævevægte af brændt ler, hvilket næppe kan definere bygningens funktion. Ellers opsamledes et varieret fundmateriale med flere bronze- og jerndelev, en dragtmål, et lille håndtag, en nål og enkelte stykker lerklining og kalk.

Nord for Bygning 5 lå som tidligere nævnt mange dele af munkesten, tagpander og mørtel, men hvorvidt materialet har været anvendt i bygningen kan ikke afgøres definitivt, selv om størrelsen af fundamentet taler for en stenbygning. Det varierede genstandsmateriale kan ikke dokumentere en speciel

funktion i Bygning 5, som trods sine formodede stenmure tilsyneladende ikke havde lang levetid.

Trods den beskedne afstand mellem Bygning 5 og 7 synes der ikke at være tale om én bygning. Uden held blev fundamentsgrøften fra Bygning 5 eftersøgt under Bygning 7, så Bygning 5 har tilsyneladende ikke strakt sig længere mod øst end vist på fig. 3. Bygningerne kan således have eksisteret samtidig, selv om det må understreges, at fastholdes den foreslåede datering for fase 3 til at omfatte ca. 100 år kan de to bygninger uden problemer kroligisk have afløst hinanden.

Bygning 6, Felt III, se fig. 3.

Bygningen lod sig kun dokumentere i form af lerlag, uden nogen form for afgrænsning. Området var nærmest fundtomt, så hvis der er tale om en bygning, kan den måske have tjent som opbevaringsrum, set i sammenhæng med dens beliggenhed op af klosterets køkken.

Bygning 7, Felt II, se fig. 3.

Denne bygning var placeret umiddelbart nord for Bygning 1 og sandsynligvis bygget ind til denne. I et mindre felt registreredes gulvlag med skillevæg og et tilhørende ildsted, hvorfra den omkringliggende aske formodes at stamme. Vest for skillevæggen sås en nedgravet stensat oven, hvilket alt sammen taler for at de to rum har indeholdt køkkenfunktionerne i et beboelseshus. Dette indtryk modsiges ikke af de forholdsvis få fund fra bygningen: forskellige bronze- og jerndelev, en del af en dobbeltkam, en bronzemitte, to mønter, en nål, 6 slagge, to tagpander og en tagrygning.

Hvorledes husets funktion præcist skal forstås kan vanskeligt afgøres. Det kan ikke udelukkes, at huset i

en periode har tjent et mere foreløbigt formål til f.eks. at huse de håndværkere, som forestod opbygningen af klosteret, eller måske blev det benyttet af tagdækkeren og hans mandskab, som arbejdede inde i Bygning 1. Måske kan huset efter fuldførelsen af klosteret have fungeret som beboelse for de mennesker, som til enhver tid udførte opgaver på klosteret og i den forbindelse var nødt til at opholde sig dér i kortere eller længere perioder.

Fase 4

Bygning 1, Felt II, se fig. 4.

Den sydlige del af bygningen var dækket af et op til 40 cm tykt opfyldningslag bestående af ler, kalk, mørtel, natursten og dele af tagpander. Naturligt nok opsamledes ingen fund mod syd, hvilket også gælder den nordlige del.

Som vist på fig. 4 blev bygningen delt af en nord-syd gående skillevæg, og mod øst opsamledes bl.a. 22 bronzeklumper og 46 stk. vinduesglas. De to fundgrupper stammer fra samme opsamling. Desuden registreredes et blylod, en mønt, en ring og dele af 9 tagpander.

Vest for skillevæggen fandtes 6 bronzeklumper, en slagge, en del fra en malmgryde, en nøgle og dele af 17 tagpander. Som omtalt blev bygningen opdelt af en øst-vest gående skillevæg, men at dømme ud fra de tabte genstande, har der ikke været den store aktivitet i de forskellige rum.

Bygning 8, Felt I, se fig. 4.

Bygningens gulvlag kunne følges ind til henholdsvis nordmuren i vestfløjen og vestmuren i nordfløjen, så Bygning 8 må være bygget op mod de to klosterfløje. I og omkring bygningen opsamledes et varieret fundmateriale med en del bronze- og jerngenstande

(bl.a. 25 dele af bronzeblik), enkelte dele af glas, granit, frådsten, munkesten, tagrygning, en tegllise og 42 dele af tagpander. Hertil kommer en hvæsesten, et håndtag, en enkeltkam, en kniv, to jernnagler, 12 mønter, to nøgler, 7 nåle, tre sakse og et smykke.

Både bygningsdele og de øvrige genstande kunne tyde på et beboelseshus, hvor måske antallet af sakse taler for et erhverv, hvor netop dette redskab er påkrævet. Der er tale om to mindre sakse på henholdsvis 9,5cm og 11cm, som kan anvendes i forbindelse med syarbejde og tilskæring af finere stof, hvor saksens beskedne dimensioner gør den nem at håndtere. Den sidste saks er 17cm lang og kan anvendes ved f.eks. opdeling af større stofbaner. Selv om antallet af sy- og stoppenåle ikke er overvældende, kan bygningen måske have huset en systue.

Bygning 9, Felt V, se fig. 4.

Brolægningen nord for Bygning 8 var også sammenhørende med den nordfor liggende Bygning 9, hvorfra bl.a. registreredes en ovn bestående af af stenbund med flere ovenpå hinanden liggende, genembrændte lerlag.

Bortset fra enkelte fund af bronze- og jerndelev, et enkelt stykke glas, frådsten, granit og to dele af tagpander, opsamledes i Bygning 9 et eksemplar af hank, hestesko, dobbeltkam, kniv, lyseholder, nål, stylos og to mønter. Alt sammen dagligdags genstande, som kunne tyde på, at der er tale om et beboelseshus.

Fase 5

Bygning 1, Felt II, se fig. 6.

Størstedelen af fundene i bygningen befandt sig i det sydlige rum. Bortset fra et antal på 38 bronze-

klumper afviger fundene hér ikke væsentlig fra de øvrige i denne fase i Bygning 1, og generelt passer fundsammensætning med den, der er set fra øvrige beboelselag. Det bør bemærkes at 35 af bronzeklumperne opsamledes fra ét lag, som dog ikke på anden måde tyder på aktivitet med bronze.

Mod syd fandtes, bortset fra de omtalte 38 bronzeklumper, del af en flise af teglsten, dele af seks pyntebeslag, en bronzestift, dele af tre nåle, to perler og 14 mønter.

I det nordlige rum registreredes enkelte bronze-delev, et pyntebeslag, to mønter og fire af udgravningens fem bjergkrystaller.

Vestligst opsamlede to mønter, mens lagene i rummet mod øst indeholdt en mønt og 11 dele fra vinduesglas.

Det er umiddelbart vanskeligt af udpege bestemte funktioner i disse rum, selv om de opsamlede 19 mønter viser, at Bygning 1 uden tvivl har indeholdt en del aktivitet.

Oftest er antallet af tabte og ødelagte genstande på gulvlag ret begrænset, mens affaldslagene som nævnt kan indeholde store mængder. Det synes ikke mindst at gøre sig gældende i denne fase, hvor der i to affaldsområder vest for nordfløjen opsamledes mange genstande. Især var fundmængden overvældende i Felt I hvor knap 30% af udgravningens ca. 40.000 stk. keramik registreredes!

Det nordligste affaldsområde var et mindre hul placeret i Felt V, mens affaldet i Felt I var kastet i et større område i hjørnet mellem nord- og vestfløj.

Felt I, se fig. 6.

Der registreredes et ikke ringe antal dele af bygningsmaterialer, således registreredes to af frådsten,

7 af granit, to af kalksten, tre af lerklining, 8 af vinduesglas, to munkesten, en flise af teglsten, 97 dele af tagpander og 25 dele af tegl.

Metalgenstandene omfatter naturligvis mange forskellige grupper og bortset fra en del bronze- og jerndelev, opsamledes følgende genstande: 7 pyntebeslag af bronze, en dragtnål, en hank, en hestesko, en hvæssesten, et håndtag, seks knive, tre kramper, et blylod, to dele af malmgryder, 30 mønter, fem nøgler, 64 nåle, 14 perler, en pincet, fem sakse, et smykke, en fingerring, fem spænder, en stylos og tre dele af drikkeglas.

Felt V, se fig. 6

Bygningsmaterialer var repræsenteret af henholdsvis fem dele af frådsten og et lignende antal af vinduesglas, dele af to blysprosser, fire dele af tagpander, en tagrygning og to dele af tegl.

Ud over et antal bronze- og jerndelev registreredes en armbrøstbolt, en hank, en hestesko, en hvæssesten, en dobbeltkam, tre knive, en krampe, et bogbeslag, en lyseholder, 11 mønter, to nøgler, 7 nåle, en saks og et smykke.

Bygningsmaterialerne fra de to affaldsområder kan stamme fra ombygningen af vestmuren af nordfløjen, hvor murens nordlige del blev nedrevet og døren blev placeret midt i vestmuren (fig. 5).

Anderledes vanskeligt er det at give en samlet vurdering af det øvrige genstandsmateriale, som varierer fra armbrøstbolt til drikkeglas. Et gennemgående træk er, at mange af genstandene kan opfattes som personlige ejendele, måske med undtagelse af genstande såsom armbrøstbolt, hank, hestesko, håndtag, krampe, blylod og lyseholder. Da mange af genstandsgrupperne endnu ikke er bearbejdet kan

Fig. 10. Fem af udgravningens 175 formodede knappe-, sy- og stoppenåle af bronze og jern. Mange af nålene er som de afbildede intakte og brugbare. Længste mål: 11cm. Jerusaksen er ligeledes intakt og brugbar og en af udgravningens ialt 13 sakse. Længde: 9,3cm. 1300-tallet.

det ikke med sikkerhed afgøres til hvad og hvor f.eks. de 9 knive og 7 nøgler er blevet anvendt, ligesom den helt præcise funktion af f.eks. de 71 nåle og 6 sakse er usikker. Det er dog næppe for dristigt at antage, at der af endnu ukendte årsager er blevet ryddet kraftigt op i klosterets systue med det resultat at mange hele og brugbare nåle og sakse er blevet kasseret (fig. 10).

Det er umiddelbart vanskeligt at forklare den store mængde af ikke-ødelagte genstande, som er opsamlet i denne fase – og det gælder ikke kun nåle og sakse. Udrømning efter en brand i en af bygninger-

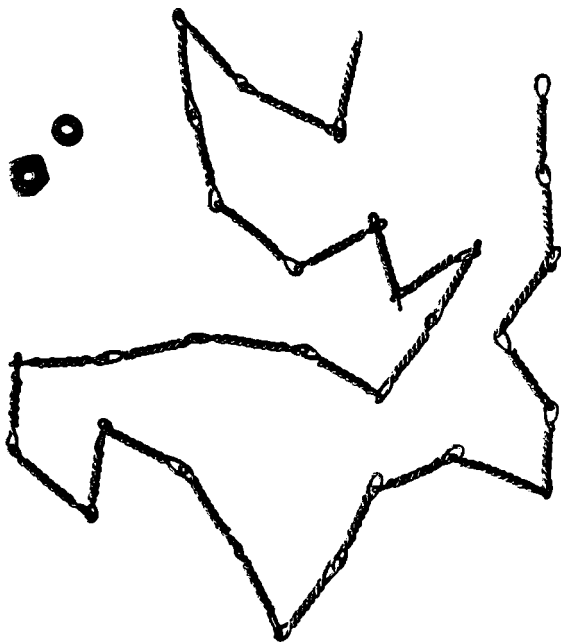

Fig. 11. Leddelt bronzekæde hvor hvert led er fremstillet af ét stykke snoet bronzetråd. Længde 64cm. Perlevarne er opsamlet i Felt I, fase 5. 1300-tallet.

ne virker ikke sandsynlig, da en sådan ikke har sat sig spor på nogle gulvlag. Desuden synes genstandene ikke ildpåvirkede, ligesom affaldslagene ikke indeholdt iøjnefaldende mængder af brændt materiale. En anden mulighed kunne for nålene og øvrige bronzegenstande være, at der foregik en fremstilling af disse genstande på klosteret og at en del af produktionen (ved en fejltagelse?) er blevet kasseret. Eller en lignende fejl kan være foregået i forbindelse med et parti nåle, som klosteret kan have erhvervet til anvendelse i klosterets systue.

Da ingen af de fremførte forsøg på forklaringer indtil videre kan dokumenteres, må problemet med

de store mængder af brugbare, kasserede genstande fra fase 5 indtil videre stå uløst.

Fase 6

Bygning 1, Felt II, se fig. 7.

I fase 6 opsamles kun ganske få genstande omkring Bygning 1, bl.a. en leddelt bronzekæde (fig. 11). Inde i bygningen registreredes kun genstande mod øst og i bygningens vestlige del, og fundtomheden i det nordlige rum kan måske skyldes en oprydning efter den formodede brand netop hér.

Mod vest registreredes et (dør?)hængsel, dele af tre munke/nonne tagsten og en tagpande, og disse fund kunne stamme fra omtalte oprydning. Desuden opsamles to knive, to mønter, tre nåle, en saks, en torn fra et spænde og dele af en skiferplade.

I det østlige rum indeholdt lagene fire mønter og seks nåle, mens udgravningens eneste Limogesfigur opsamles umiddelbart uden for nordfløjens vestmur (fig. 12).

Det forholdsvis store antal nåle kan måske antyde en syaktivitet i det østlige rum – måske ligefrem en systue, men da der er tale om de første nåle netop hér, er denne teori måske ikke forsvarlig. Omvendt kunne det fremføres, at med udgangspunkt i de mange opsamlede nåle i affaldslagene i fase 5, er der sket et eller andet i klosterets systue. Måske valgte man i den forbindelse at flytte systuen til det østlige rum, som også i fase 7 indeholder flere nåle.

Felt I, se fig. 7.

Området vest for nordfløjen prægedes at omvæltningerne i forbindelse med etablering af den omtalte vej og sti, og fundmængden er begrænset. Bl.a. opsamles en af udgravningens fem bjergkrystaller, to bronzebeslag, en hank og en tagpande.

Fig. 12. Figur lavet i grubeemalje af udsparet bronzeplyde fyldt med emalje og belagt med guld. Antagelig en anonym helgenfigur fremstillet som dekoration til et helgenskrin eller et krucifiks tilhørende Vor Frue kloster. Højde 4,5 cm. Fremstillet i Limoges ca. 1250-75.

Fig. 13. Kors fremstillet af bronze. Sandsynligvis et hængesmykke, da en øsken formodentlig har siddet på den afbrækkede øverste ende. 1300-tallet.

Felt V, se fig. 7.

I dette område opsamledes et beslag, 10 bronzeklumper, et pyntebeslag, en dragtnål, et fingerbøl, et håndtag, to knive, et kors (fig. 13) og to dele af tagpander.

Det opsamlede fingerbøl underbygger naturligvis formodningen om en stadig fungerende systue på klosteret, og det øvrige genstandsmateriale bekræfter indtrykket fra fase 5 om, at mange af genstandene er personligt udstyr og tilhører beboerne på klosteret.

Fase 7

Bygning 1, Felt II

I lighed med fase 6 opsamledes kun genstande i rummet mod øst og i bygningens vestlige del i denne fase. Skillelinien kunne ikke nærmere fastlægges, da den nord-syd gående skillevej ikke længere var i funktion. Mod øst opsamledes en armbrøstbolt, to pyntebeslag, et bogbeslag, to knive, en del fra en malmgryde, 19 mønter, fem nåle, en ring, en saks, et spænde og en torn til et spænde.

I bygningens vestlige del opsamledes et pyntebeslag, en dragtnål, 9 dele fra vinduesglas, tre dele af drikkeglas, en hvæssesten, en kniv, en høstkniv, en del fra en malmgryde, fem mønter, fem nåle og en skiferplade.

Generelt må det siges, at genstandene i stor udstrækning synes at være personlige med et bogbeslag som noget nyt. De 19 mønter mod øst virker overvældende i forhold til fundsammensætningen i øvrigt. Mange af genstandene kunne udmærket stamme fra et beboelseshus, mens en del genstande med nogen ret kan siges at høre til i køkkenafdelingen, så som knive, malmgryde, hvæssesten og måske også høstkniv og skiferplade. Imidlertid må vi vente med den endelige definition af mange genstande til en nærmere bearbejdning er foretaget.

Bygning 2, Felt III

I denne bygning opsamledes ganske få genstande, nemlig en del af beslag, en del af bronzeblik, en hvæssesten, en kniv og en mønt.

Som allerede omtalt indeholdt denne bygning i fase 3 klosterets køkkenafdeling. Ud fra de beskedne bebyggelsestyper og de få genstande kan det ikke afgøres, om klosterets køkken fortsat lå i denne del af nordfløjen i fase 7.

Felt I

I dette område opsamledes i denne fase en del genstande, selv om lagene ikke synes at være affaldslag, som det var tilfældet i fase 5. Genstandene fordelte sig med 8 dele af bronzebeslag, fire dele af bronzeplade, en dragtnål, fire dele af vinduesglas, to dele af flaskeglas, to hesteko, et dørhængsel, en isbrod, to knive, et kors, en krampe, to dele af bronzekæde, to dele af malmgryde, 11 mønter, 11 nåle, en ravklump, en ring og en tagsten af typen vingeteg.

Igen er der tale om en blanding af personlige ejendele og genstande som må tilhøre klosteret, uden dog at bestemte funktioner synes at afspejle sig i fundene.

Felt IV

Her opsamledes en del af beslag, fem dele af bronzeblik, en hvæssesten, to mønter og en nål.

Konklusion

Ikke ument har det vist sig vanskeligt at klarlægge hvilke funktioner, som knyttede sig til de enkelte bygninger på Vor Frue kloster. Der har uden tvivl været en form for renligholdelse af husene, hvilket har fjernet en del tabte genstande. Hvis disse genstande senere havnede i de registrerede affaldslag er det næsten umuligt at afgøre, i hvilken bygning de oprindelig var i brug. Endvidere kan det være yderst vanskeligt at afgøre, om genstande enten har tilhørt klosteret, en ansat på klosteret, en nonne eller måske en af klosterets formodede pensionærer. I denne sammenhæng bør det understreges at et ret stort antal af genstandene synes at være personlige ejendele. I visse tilfælde kunne dette forhold måske vise, at rummene har været anvendt til almindelig beboelse. Flere af økonomibyggerne, Bygning 5, 7, 8 og 9

synes at indeholde et udvalg af genstande, som normalt findes i beboelseshuse. Det er måske ikke så overraskende, da bygningerne udmærket kan have tjent som opholdssted for ansatte på klosteret.

Trods disse forbehold synes funktionen i enkelte rum i kortere perioder at være klar, selv om det mangfoldige materiale åbner flere muligheder. Mens klosteret endnu næppe var helt etableret i fase 3, blev der støbt genstande i kobber og bly i en del af Bygning 1, måske til klosterets tag og vinduer. Samtidig hermed etableredes klosterets køkken i Bygning 2, mens Bygning 7 nord for Bygning 1 husede køkken- og beboelsfunktioner.

I fase 4 kan Bygning 9 have tjent som beboelse, mens Bygning 8 måske indeholdt en systue, og i fase 5 er den eksisterende systue tilsyneladende blevet ryddet og flyttet. I hvert fald indeholder affaldslagene store mængder af både nåle og sakse, men systuen kan ikke placeres. Endelig kan en vis mængde nåle i fase 6 måske vise en systue østligst i Bygning 1, men som i fase 4 er grundlaget spinkelt.

Genstandsmaterialet må tydeligvis gennearbejdes for om muligt at funktionsbestemme endnu ikke definerede grupper. Ligeså må visse genstandsgrupper bearbejdes for at fastslå den enkelte genstands funktion – eller mulige funktioner. Hvis det lykkes at definere forskellige funktioner for genstande som f.eks. hank/håndtag, kniv, nøgle, lås, saks så vil muligheden for at funktionsbestemme de enkelte rum på Vor Frue kloster øges væsentligt.

*Alle tegninger og fotos er udført i 1990 af henholdsvis Else Andersen og Kirsten Nijkamp, begge Kulturhistorisk Museum, Randers.

Noter

1. Weeke 1884-89 s. 242 20/9.
2. Rep. 6369; Pedersen 1881-82 s. 180-85.
3. APD III, 10/6 1451.
4. Uldalls undersøgelse har j.nr. 82/72 på Kulturhistorisk Museum, Randers. Om denne undersøgelse og de øvrige på og omkring Vor Frue kloster er der nærmere gjort rede for i Mikkelsen 1990.
5. Sørensen 1938 s. 47-53.
6. I 1988 deltog stud. mag.'erne Lis Andersen, Jakob T. Christensen, Mette S. Kristiansen, Bodil Schelde-Jensen, Jørgen Smidt-Jensen og cand. mag. Jesper Hjerminde; og udgravningen har j.nr. KHM 27/70 på Kulturhistorisk Museum, Randers. Undersøgelsen 1989 har j.nr. KHM 524/88 og hér deltog stud. mag. Frank Juhl. Begge udgravninger blev ledet af artiklens forfatter.
7. Mikkelsen 1990 s. 199-216.
8. Mikkelsen 1990 s. 185-192.
9. Undertegnede er i skrivende stund (december 1995) i gang med at bearbejde genstandsmaterialet fra Vor Frue benediktinernonnekloster i Randers. Det drejer sig om ca. 40.000 skår af keramik, hvor randskår af den gråbrændte, lokalt producerede keramik opdeles i kuglepoter, fade, skåle, kander, pander mv., ligesom dekorationer, hanke, tæer og ører knyttes til disse typer. Samtlige skår fra rødbrændte kar, skår fra kar af næsten-stentøj og stentøj, samt pipebersskår er registreret, og randskår herfra er opstillet i tilsvarende typer. Senere vil det forhåbentlig blive muligt at bearbejde det øvrige genstandsmateriale med henblik på at funktionsbestemme klosterets bygninger, ligesom de bygningsarkæologiske resultater fremlægges.
10. I denne artikel medtages kun resultater fra udgravningen i 1988. Undersøgelsen i 1989 mangler endnu den endelige bearbejdning, som bl.a. skal opdele udgravningen i faser svarende til dem fra 1988.
11. Mikkelsen 1990 s. 205.

Litteratur

Acta Pontificum Danica. Pavelige Aktstykker vedrørende Danmark 1316-1536, bd. I-VII, udg. L. Moltesen, A. Krarup & J. Lindbæk. København 1904-43.

- Mikkelsen, H.: Vor Frue benediktinernonnekloster i Randers. En munkestensbygget kongsgård fra anden halvdel af 1100-tallet? I: Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1990. København 1990, s. 179-223.
- Pedersen, N.: Bidrag til dansk Klosterhistorie. I: Kirkehistoriske Samlinger 3 R. III. København 1881-82, s. 170-185.
- Repertorium Diplomaticum Regni Danici Mediaevalis, udg. Kr. Erslev, bd. I-III. København 1894-1906.
- Sørensen, Aa.: Ommersyssels Ødekirker. I: Fra Randers Amt. XXX-II, 1938. Randers 1938, s. 28-103.
- Weeke, C. (udg): Libri memoriales capituli Lundensis. København 1884-89.